

ΤΖΑΝΝΙ ΡΟΝΤΑΡΙ

Η ΘΑΥΜΑΣΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΗ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΝΙΚΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΥΚΑΣ

ΤΖΑΝΝΙ ΠΟΝΤΑΡΙ

Η θαυμαστή ιστορία
του ανθρώπου
από την αρχή

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Βασιλική Νίκα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
Ιωάννης Δημητρούκας

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Βιβλία για παιδιά και για νέους – Γνώσεων
Gianni Rodari, *Η θαυμαστή ιστορία του ανθρώπου από την αρχή*

Τίτλος πρωτοτύπου: *La storia degli uomini*

Μετάφραση: Βασιλική Νίκα

Παράρτημα: Ιωάννης Δημητρούκας

Υπεύθυνος έκδοσης: Υβόνη Καρούδη

Επιμέλεια-διόρθωση: Αντωνία Γουναροπούλου

Σελιδοποίηση: ΦΑΣΜΑ ΑΦΟΙ Καπένη Κ. & Α. Ο.Ε.

Φιλμ, μοντάζ: Μαρία Ποινιού-Ρένεση

Copyright © 2014 The Estate of Gianni Rodari

This edition published in agreement with

Piergiorgio Nicolazzini Literary Agency (PNLA)

Copyright® για την ελληνική γλώσσα, Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2016

Πρώτη έκδοση στην ιταλική γλώσσα

από τις εκδόσεις Carlo Gallucci, 2004

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Φεβρουάριος 2017

KET 6822 ΚΕΠ 78/17 ISBN 978-960-16-3857-7

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,
ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Πρόλογος στην ελληνική έκδοση</i>	9
<i>Εισαγωγή στην ιταλική έκδοση από τον εκδότη Carlo Gallucci</i>	11
Από την αρχή του κόσμου μέχρι τους πρώτους πολιτισμούς	15
Από το πρώτο άροτρο στον πολιτισμό των Μάγια .	37
Στη σκιά του Παρθενώνα	59
Ετρούσκοι και Ρωμαίοι	81
Ο Μεσαίωνας	103
Η Αναγέννηση	123
Επανάσταση και αντίδραση	145
Η ελευθερία του Ανθρώπου	171
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
Η περίοδος των βυζαντινών χρόνων	199

Πρόλογος στην ελληνική έκδοση

Ο Τζάννι Ροντάρι ήταν σπουδαίος Ιταλός δάσκαλος και συγγραφέας. Έγραψε τη *θαυμαστή ιστορία του ανθρώπου από την αρχή* σαν παραμύθι για να μιλήσει στους μεγάλους και μικρούς συμπατριώτες του για τη μακρά ιστορία του ανθρώπινου γένους. Είναι φυσικό, λοιπόν, να υπάρχουν στην αφήγησή του πολλά στοιχεία που αφορούν ειδικότερα γεγονότα και θέματα της ιστορίας της πατρίδας του, της Ιταλίας.

Για την ελληνική έκδοση σκεφτήκαμε ότι θα ήταν χρήσιμο να συμπεριλάβουμε ένα παράρτημα που θα αφορά στην περίοδο των βυζαντινών χρόνων, η οποία δεν αναλύεται πολύ από τον συγγραφέα. Το κείμενο έγραψε ο ιστορικός Ιωάννης Δημητρούκας, αναφέροντας τα κυριότερα σημεία αυτής της ιστορικής διαδρομής και προσπαθώντας να διατηρήσει, όσο αυτό είναι εφικτό, το ύφος γραφής του Ροντάρι.

Ελπίζουμε ότι το παράρτημα θα είναι χρήσιμο στον Έλληνα αναγνώστη, ώστε να θυμηθεί ευκολότερα όσα συνέβησαν από τον 6ο αιώνα μ.Χ. μέχρι και τα μέσα του 15ου αιώνα, οπότε η Κωνσταντινούπολη πέφτει στα χέρια των Οθωμανών Τούρκων.

Βασιλική Νίκια

Εισαγωγή στην ιταλική έκδοση από τον εκδότη Carlo Gallucci

Ο Τζάννι Ροντάρι δημοσίευσε τη *Θαυμαστή ιστορία του ανθρώπου από την αρχή το 1958* σε συνέχειες, στο περιοδικό της αριστεράς *Vie Nuove*. Δύο χρόνια πριν, η Σοβιετική Ένωση είχε εισβάλει στην Ουγγαρία για να πνίξει τα αιτήματα για δημοκρατία και ελευθερία. Ο Νικίτα Χρουστσόφ είχε ήδη καταγγείλει τον σταλινισμό στο XX Συνέδριο. Παρ' όλα αυτά, το τελευταίο κεφάλαιο του Ροντάρι δείχνει τον ενθουσιασμό του για τη Ρωσική Επανάσταση, για την οργάνωση και για τις σοβιετικές κατακτήσεις, γεγονός που θα μπερδέψει τους αναγνώστες.

Σήμερα η γνώση για το τι δεν πήγαινε καλά στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» είναι μεγαλύτερη από την εποχή κατά την οποία γράφτηκαν τα κείμενα. Ο κομμουνισμός, που στη δεκαετία του πενήντα πολλοί πίστευαν ότι θα μπορούσε να είναι η αξιόπιστη απάντηση στην επικράτηση του καπιταλισμού, έχασε τη μάχη. Ο Τζάννι Ροντάρι ήταν παθιασμένος αριστερός, αλλά δεν έζησε για να δει την πτώση του Τείχους του Βερολίνου. Ούτε το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης. Θα άλλαζε άραγε γνώμη;

Κάποιος που τον γνώριζε καλύτερα από οποιονδήποτε απαντά αρνητικά: σίγουρα θα έκανε την κριτική του, αλλά η στάση του θα παρέμενε η ίδια. Ο Τζάννι δεν αρνήθηκε ποτέ τις ιδέες του, αυτές που κάποιои, από σεμνότητα, τις αποκαλούν «η ουτοπία του». Προτιμούν να τον θυμούνται μόνο ως έναν συγγραφέα στίχων για παιδιά ή της *Γραμματικής της φαντασίας*. Ο συγγραφέας έργων για παιδιά. Όμως ο Τζάννι Ροντάρι υπήρξε αληθινός συγγραφέας, ολοκληρωμένος. Το έργο του απαιτεί, λοιπόν, να κρίνεται και να αξιολογείται στο σύνολό του – το ίδιο και τα κείμενά του για μικρούς και μεγάλους, όπως αυτό που κρατάτε στα χέρια σας. Ας θυμηθούμε την ίδια του την απάντηση σε όσους τον κατηγορούσαν για «μεροληψία»:

«Όποιος θέλει να είναι ειλικρινής δεν μπορεί παρά να είναι [μεροληπτικός]. Δηλαδή να βάζει τις ιδέες του και τα πιστεύω του σε στιδήποτε κάνει, χωρίς να το θέλει: ζούμε σε μια εποχή αγώνων για τα ιδανικά, αγώνων για τις αρχές μας... Δε θέλησα ποτέ να κάνω προπαγάνδα, δεν έγραφα ποτέ, πιστεύω, κάτι από συμφέρον. Δε σκέφτηκα από πριν “αυτό θέλω να διδάξω”. Το ηθικό δίδαγμα το εξάγω στο τέλος, όπως ακριβώς και ο αναγνώστης».

Όπως λέει και ο Ντάριο Φο:

«Μη σταματάτε ποτέ στη φαινομενική πλευρά των γεγονότων, αλλά αναποδογυρίστε τα, μασήστε τα, μυρίστε τα. Και μην ικανοποιείστε ποτέ από μία και μοναδική εκδοχή».

Άρα, μην ικανοποιηθείτε ούτε και από αυτή την εκδοχή που θα βρείτε στις επόμενες σελίδες: την «εκδοχή» ενός

ανθρώπου αξιοπρεπούς και υπεύθυνου, ενός από τους πιο σημαντικούς συγγραφείς του 20ού αιώνα. Αξίζει τον κόπο να γνωρίσετε την εκδοχή του. Και μετά, ο καθένας σας διαμορφώσει την τελική του κρίση.

Καλή ανάγνωση.

Από την αρχή του κόσμου μέχρι τους πρώτους πολιτισμούς

Υπάρχουν πολλοί μύθοι για την καταγωγή του πρώτου ανθρώπου, διαφορετικοί μεταξύ τους. Αν συγκεντρώναμε όλους αυτούς τους μύθους θα φτιάχναμε ένα καταπληκτικό βιβλίο, που θα το διαβάζαμε τα βράδια λίγο πριν κοιμηθούμε. Οι Έλληνες, για παράδειγμα, διηγούνται (αλλά χωρίς να το πιστεύουν εντελώς) ότι οι πρώτοι άνθρωποι δημιουργήθηκαν από τον Κρόνο και τους Τιτάνες για να πεισδώσουν τον Δία, που ήταν αρχηγός όλων των θεών. Αυτοί οι πρώτοι άνθρωποι ήταν όλοι άντρες.

Πολλοί μύθοι για τα πρώτα βήματα

Ένας από αυτούς τους άντρες, ο Προμηθέας, έκλεψε τη φωτιά από τους θεούς, οι οποίοι για να τιμωρήσουν εκείνον και όλους τους ομοίους του δημιούργησαν την πρώτη γυναίκα. Μετά έγινε ένας μεγάλος κα-

τακλυσμός και όλοι οι άνθρωποι πνίγηκαν. Μόνο δύο σώθηκαν, ο Δευκαλίωνας και η γυναίκα του, η Πύρρα, και επειδή είχαν μείνει ολομόναχοι πάνω στη γη, ήταν πολύ δυστυχημένοι. Ο Δίας τους είδε, τους λυπήθηκε, και έτσι τους επέτρεψε να δημιουργήσουν άλλους άντρες και γυναίκες.

Το μόνο που έπρεπε να κάνει το ζευγάρι ήταν να περπατάει ρίχνοντας πέτρες πίσω από την πλάτη του. Όσες πέτρες έριχνε ο Δευκαλίωνας γίνονταν άντρες και όσες πετούσε η Πύρρα γίνονταν γυναίκες.

Για τους Πυγμαίους της Γκαμπόν, ο θεός Χρβουμ δημιούργησε τους πρώτους ανθρώπους βγάζοντάς τους από τον καρπό του *nkula* (ένα είδος αμύγδαλου), μέσα στο οποίο ήταν κλεισμένοι. Ο Χρβουμ κολύπησε στη θάλασσα και πέταξε τους καρπούς στην ακτή. Από κάθε καρπό δημιουργήθηκε ένας Πυγμαίος.

Οι ερυθρόδερμοι της φυλής Κάντο της Νεμπράσκας πιστεύουν ότι ο Τιράουα, ο πιο σημαντικός από τους θεούς τους, δημιούργησε πρώτα τη γυναίκα, αλλά δεν ήξερε πώς να την ευχαριστήσει. Ευτυχώς, το Φεγγάρι, που ήταν πιο πονηρό, τον συμβούλεψε να φτιάξει και έναν άντρα.

Σε μια φυλή ιθαγενών της Αυστραλίας, τους Ντιέρι, τα πρώτα ζώα βγήκαν από μια λίμνη και ξάπλωσαν κουρασμένα στην ακτή. Όταν οι πρώτες ακτίνες του ήλιου τα ζέσταναν, σηκώθηκαν και σκορπίστηκαν

προς όλες τις κατευθύνσεις για να δημιουργήσουν τις φυλές των ανθρώπων.

Οι Εβραίοι πίστευαν ότι ο Γιαχβέ δημιούργησε τον πρώτο άνθρωπο με λάσπη και του έδωσε ζωή. Ενώ εκείνος κοιμόταν, από το πλευρό του έπλασε την πρώτη γυναίκα.

Ο Πρόγονος πάνω στα δέντρα

Οι αρχαίοι πλάθοντας αυτούς τους μύθους έκαναν το καλύτερο που μπορούσαν να κάνουν. Πολλά πράγματα ανακαλύφθηκαν μετά: για παράδειγμα, τα λείψανα των ανθρώπων που έζησαν πενήντα χιλιάδες χρόνια πριν, όταν δεν υπήρχαν ακόμη ούτε Έλληνες ούτε Εβραίοι ούτε Πυγμαίοι ούτε Ινδιάνοι, τα όπλα που χρησιμοποιούσαν, οι σπηλιές στις οποίες ζούσαν, τα κοσμήματα που φορούσαν στον λαιμό και στα αυτιά.

Βρέθηκαν και λείψανα ανθρώπων πολύ διαφορετικά μεταξύ τους. Πλάσματα που τριγυρνούσαν στη γη, εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια πριν, όταν και η όψη του ίδιου μας του πλανήτη ήταν τόσο διαφορετική από αυτή που γνωρίζουμε ώστε, αν μπορούσαμε να τον δούμε, θα νομίζαμε πως βρισκόμασταν σε λάθος τόπο.

Γενιές επιστημόνων μελέτησαν αυτά τα απολιθώματα, έσκαψαν το έδαφος των σπηλαίων και των κοιλάδων, πέρασαν νύχτες ολόκληρες πάνω από ένα οστό,

πάνω από μια πέτρα που είχε σκαλίσει ανθρώπινο χέρι, πάνω από ένα περιδέραιο, μια αξίνα. Αυτά τα απομεινάρια σιγά σιγά μας διηγήθηκαν την ιστορία τους. Δεν ξέρουμε ακόμη με ακρίβεια πού, πώς και πότε εμφανίστηκε ο πρώτος άνθρωπος, αλλά γνωρίζουμε πια, με βεβαιότητα, πολλά πράγματα για την προέλευσή του, για τη ζωή του, για τη μακρά και δύσκολη πορεία που έπρεπε να κάνει.

Γνωρίζουμε με βεβαιότητα, για παράδειγμα, ότι ο πρώτος άνθρωπος καταγόταν από ένα ζώο που δεν ήταν άνθρωπος, αλλά κάτι που έμοιαζε με πίθηκο. Έχουμε έναν πολύ μακρινό προπάππου εμείς οι άνθρωποι που είναι κοινός με τους πιθήκους. Και αν καταφέραμε να εγκαταλείψουμε την οικογένεια των πιθήκων στη φλύαρη και μάταιη μοίρα της για να δημιουργήσουμε μια νέα οικογένεια, θα πρέπει να είμαστε ευγνώμονες για μερικές τυχαίες περιστάσεις για τις οποίες θα μιλήσουμε τώρα.

Ο πιθηκοειδής Πρόγονός μας (ας το γράψουμε με κεφαλαίο για να τον ξεχωρίσουμε μια και καλή από τα υπόλοιπα ζώα του δάσους) έζησε για χιλιάδες αιώνες ανάμεσα στα κλαδιά των δέντρων, διεκδικώντας την τροφή από τους αντίπαλους πληθυσμούς σε έναν θανάσιμο αγώνα.

Αυτός ο φτωχούλης Πρόγονός μας δεν ήταν σίγουρα ο βασιλιάς του δάσους ούτε βέβαια ένας από τους

βαρόνους του. Αλλά μάθαινε να κάνει κάτι που κανένας δεν ήξερε: με κάποιο, άγνωστο σ' εμάς, αντίτιμο, μάθαινε να στέκεται στα πίσω του πόδια.

Γενικώς ζούσε από καρπούς που έκοβε από τα δέντρα, από φρούτα του δάσους, από χόρτα και ρίζες. Του συνέβαινε συχνά να πρέπει να κατεβαίνει από το δέντρο που του χρησίμευε ως καταφύγιο για να ψάχνει τροφή τριγύρω, για να σκάβει τη γη και να κλέβει τους φτωχούς θησαυρούς της. Έπρεπε τα χέρια του να είναι ελεύθερα για να κάνουν τη δουλειά τους: γι' αυτό υποχρέωσε τα πόδια του να τον στηρίζουν μόνα τους.

Όταν τα πόδια υπάκουσαν, τα χέρια μπόρεσαν να αφιερωθούν εντελώς σε κάτι καλύτερο. Ήταν χέρια κάπως αδύναμα, αλλά αντιπροσώπευαν ό,τι καλύτερο υπήρχε στη φύση. Ο αντίχειρας, αντί για κοντός και άχρηστος (σαν αυτόν του χιμπαντζή) ήταν καλά αναπτυγμένος, κινητικός, σε θέση να ενώνεται με κάθε άλλο δάχτυλο ή και με τα υπόλοιπα τέσσερα μαζί για να σχηματίσουν μια λαβίδα, μια τσιμπίδα, ένα εργαλείο.

Ο άνθρωπος είναι παιδί της εργασίας

Οι πρώτοι άνθρωποι, λοιπόν, δεν είχαν μακριά δόντια ούτε νύχια γαμψά, αλλά μπορούσαν να χρησιμοποιούν κοφτερά θραύσματα από πέτρες ως εργαλεία και

έμαθαν σύντομα να διαλέγουν τα κατάλληλα κομμάτια, να τους δίνουν μόνοι τους μορφή και σχήμα όταν δεν τα έβρισκαν έτοιμα. Δεν μπορούσαν να τιναχτούν πηδώντας μακριά όπως οι τίγρεις, αλλά μπορούσαν με ένα βέλος να σκοτώνουν το θήραμά τους από τόσο μακριά όσο δε θα κατάφερνε να φτάσει κανένα άλλο ζώο.

Δεν είχαν γούνα για να προστατεύουν το σώμα τους από το κρύο, αλλά με τα χέρια μπορούσαν να αποκτήσουν, όταν ήταν αναγκαίο, τις γούνες των ζώων.

Την εξέλιξη του χεριού ακολούθησε η εξέλιξη του μυαλού. Το χέρι και το μυαλό δουλεύουν μαζί για να βελτιωθούν, να τελειοποιηθούν, να διδάξουν πάντα νέα πράγματα, κινήσεις ολοένα και πιο περίπλοκες και λεπτές. Θα μπορούσαμε να πούμε, τελικά, ότι –εκτός του Προγόνου– ο αληθινός πατέρας του ανθρώπου υπήρξε η δουλειά. Η δουλειά εξέλιξε το χέρι και το μυαλό.

Η δουλειά ήταν που δίδαξε στους πρώτους ανθρώπους να μιλούν, πολύ, πάρα πολύ καιρό αφότου έμαθαν να περπατούν.

Ας φανταστούμε μια πρωτόγονη ορδή, έναν λαό χωρίς όνομα και χωρίς ομιλία που αγωνίζεται για τη ζωή στο δάσος όπου γεννήθηκε. Πολλοί άνθρωποι ζουν μαζί, με τα μικρά τους, για να φοβούνται λιγότερο, τρώγοντας αυτό που βρίσκουν στη γη ή στα δέντρα,

κοιμούνται κάτω από λίγα κλαδιά ή σε ανοίγματα βράχων. Κατέχουν ήδη μερικά εργαλεία και όπλα. Άλλα είναι ξύλινα, άλλα πέτρινα, άλλα κοκάλινα (καμωμένα από τα οστά των ζώων που μαζεύουν καθώς τριγουρίζουν).

Το κυνήγι είναι η πρώτη τους κοινή δουλειά. Κατευθύνονται δείχνοντας με νοήματα και κραυγές τα ίχνη των ζώων, δίνοντας και παίρνοντας οδηγίες με τα χέρια και τα μπράτσα, με κινήσεις όλου του σώματος. Αλλά στο δάσος δε βλέπει πάντα ο κυνηγός τους συντρόφους του, την ημέρα γιατί η βλάστηση είναι πολύ πυκνή και τη νύχτα γιατί είναι σκοτάδι.

Η γέννηση της γλώσσας

Ο κυνηγός που ανακαλύπτει ένα ίχνος θα πρέπει να δώσει κάποιο σήμα με μια κραυγή. Με τον καιρό, σε κάθε ίχνος αντιστοιχεί μια συγκεκριμένη κραυγή, ένας ιδιαίτερος ήχος. Οι ήχοι πολλαπλασιάζονται, διαφέρει ο ένας από τον άλλον, συνδέονται μεταξύ τους, γίνονται λέξεις που καθεμία δείχνει ένα ίχνος, ένα δέντρο, μία κίνηση, ένα σημάδι για κάποιον τόπο ή χρόνο. Έτσι, σαν ένα εργαλείο δουλειάς, γεννήθηκε η γλώσσα.

Ένα αποφασιστικό βήμα για την πορεία του πολιτισμού ήταν και η ανακάλυψη της φωτιάς. Και αυτή, φυσικά, δεν έγινε ξαφνικά.

Δεν υπήρξε κανένας Προμηθέας που ανέβηκε στον ουρανό για να κλέψει τη φωτιά. Το αντίθετο. Οι άνθρωποι φαίνεται ότι φοβούνταν πολύ τη φωτιά. Υπήρχε η φωτιά από τα ηφαίστεια, από τα δάση που καίγονταν από τους κεραυνούς, υπήρχε «εκείνο που καίει», ένας θανάσιμος εχθρός. Όλα τα ζώα φοβούνται τη φωτιά, και έτσι ο Πρόγονός μας έμενε μακριά της όσο μπορούσε.

Αλλά όταν άρχισε να δουλεύει το πυρίτιο για να πάρει τα θραύσματα τα οποία είχε ανάγκη, ο άνθρωπος παρατήρησε με έκπληξη τις σπίθες που πετάγονταν από τα χτυπήματά του. Μήπως ήταν ένας μικρός κεραυνός που πεταγόταν με τη δική του, ανθρώπινη θέληση από τα χέρια του;

Εκείνη την εποχή, ο άνθρωπος δούλευε φυσικά και το ξύλο, για να φτιάξει εργαλεία που δεν έφτασαν ως εμάς αλλά μπορεί κάποιος να υποθέσει ότι τα χρησιμοποιούσε μαζί με τα πέτρινα. Από το ξύλο, με την τριβή, θα είχε δει να ξεφεύγει κάποια σπίθα που εύκολα θα τη συνέδεε με το τέρας που έκαιγε τα δάση.

Από τις πέτρες και το ξύλο, στην αρχή κατά τύχη, μετά ηθελημένα, οι προπάτορές μας πήραν τη φωτιά.

Οι πρώτοι δημιουργοί φωτιάς θα έμοιαζαν μάλλον με μάγους ή με ημίθεους. Δείγματα από αυτό το θαύμα υπάρχουν και στον μύθο του Προμηθέα. Σε όλες τις αρχαίες θρησκείες, εξάλλου, η φωτιά είναι συνδεδεμένη με κάτι το ιερό, είναι ιερή η ίδια.